

Анталагічнае значэнне архетыпу ў змесце літаратурнага працэсу

Мірончык Я.І.

Даследуючы культурныя традыцыі беларусаў, нельга не звярнуць увагу на эвалюцыю фальклорных жанраў, якая ў 19-20 ст. спрычыніла ўнармаванне жанравай спецыфікі новай беларускай літаратуры. У выніку сама форма мастацкага твора набывала дадатковую эстэтычную каштоўнасць, чым паглыбляла па сутнасці змест літаратуры. З іншага боку, у 20-30-х гг. ХХст. літаратурна-мастацкія стылі імажынізм і канструктывізм прывялі да спрашчэння, збяднення зместу мастацкага твора. Такія важныя міфапаэтычныя элементы светапогляду нашых прашчураў, як анімізм і аніматызм, былі фальсіфікаваны прыёмам рацыяльнага ўвасаблення. Між тым апрыёрныя катэгорыі пачуццёвасці і разважлівасці чалавека маюць непасрэднае дачыненне да яго душы. Канчэўскі І. назваў душу першапрычынай натуральных імкненняў чалавека да святла, хараства, праўды жыцця.

У святле “фундаментальнай анталогіі” Хайдэгера М. важнейшыя апрыёрныя формы пачуццёвасці чалавека – прастора і час – спасцігаюцца ім праз трансцэндэнтальную аперцэпцыю, г.зн. да ўсялякага рацыяльнага вопыту, падсвядома. Яшчэ да н.э. анімісты-паганцы лічылі, што душа чалавека (і не толькі яго), з’яўляючыся непазнавальнай сілай, кіруе формамі прыроды, нават валадарыць смерцю. Філасофскім абгрунтаваннем гэтай тэзы ільга лічыць высновы Хайдэгера па праблеме мастацтва, паводле якіх чалавек, з’яўляючыся боскім тварэннем, сам як творца (бог) рэалізуе свой светапогляд ў рэчы (гліне), адухаўляючы яе. Цікава, што само імя біблейскага першачалавека паходзіць ад старажытнаўрэйскага “адама” – “чырвоная гліна”.

Разглядаючы праблему ўзаемадачыненняў чалавека з сусветам, мы мусім узняць пытанне аб сэнсе існавання рэчаў як формаў праяваў матэрыі ў святле сістэмы агульначалавечых матэрыяльна-духоўных каштоўнасцяў, або падкрэсліць супярэчлівы характар прыярытэтаў існуючых у грамадстве стэрэатыпаў мыслення.

На жаль, беларусы на пачатку 20 ст. апынуліся на гістарычным раздарожжы паміж Усходам і Захадам у выніку трагічнай страты сваёй “спадчыны”, якая асацыявалася з мроямі “Старой Бацькаўшчыны”. Адбывалася палярызацыя сацыяльна-палітычных сілаў, што непазбежна вяло да фальсіфікацыі маральна-этычных каштоўнасцей нацыі. У беларускай літаратуры 19 ст. гэтыя працэсы выявіліся праз барацьбу антыганістычных па сутнасці сваёй ідэйных плыняў – афіцыйна-агітацыйнай і народна-рамантычнай. Пануючыя колы грамадства ўсяляк прапагандавалі культ уладара як абавязковага для ўсіх эстэтычнага эталону. Як ні дзіўна, але менавіта праблема стэрэатыпаў грамадскага мыслення ў пачатку 20 ст. прывяла многіх твораў беларускага адраджэння да “раздваення душы”. З гэтай прычыны мы звяртаемся да філасофскага эсэ Канчэўскага І.

“Дасьледзіны беларускага шляху”. Аналізуючы жыццяздольнасць культурных традыцый беларускага народа, даследчык ушчыльную падышоў да асэнсавання маральна-этычных арыенціраў нацыі на шляху да “праўды”. Як адзначае прафесар Конан Ул., аўтару ўдалося зрабіць маральна-філасофскае падагульненне “адвечнага шляху” беларусаў да праўды.

Яшчэ ў 19-20 ст. адкрыццё “мужыцкай праўды” у творах Каліноўскага, Багушэвіча, Цёткі, Купалы, Коласа, Багдановіча, нашаніўскіх публіцыстаў прывяло беларусаў да жыццёвай патрэбы знайсці свой “адвечны скарб”. Прашчураў скарб мусіў стаць для беларусаў духоўным арыенцірам у змаганні за “мужыцкую праўду”, у імкненні грамады самаідэнтыфікаваць сябе як нацыю. Між тым беларуская справа, як адзначыў яшчэ ў 1920 г. Язэп Варонка, не была кім-небудзь кіраваная, а была стыхійнай па сваёй прыродзе. Калі меркаваць паводле хайдэгераўскай формулы “прадмет у прадмеце”, то менавіта родная зямля для беларусаў набывала анталагічнае значэнне “адвечнага скарбу”, які, здавалася, быў страчаны яшчэ ў 18 ст. На працягу 19-20 ст. беларусы, шукаючы “спрадвечны скарб”, адначасова і тварылі яго як мастацкую форму, прычым у складаных умовах заходняга і ўсходняга месіянства. І ўсё ж анталагічная сувязь беларуса з роднай зямлёй, прыродай, з’ўляючыся вызначальнай у пошуках эстэтычных ідэалаў у народзе, павінна стаць прадметам сур’ёзных навуковых даследаў.

Трэба лічыць, што архетыпы адвечнага шляху і адвечнага скарбу складаюць семантычнае ядро менталітэту беларусаў. Паводле швейцарскага псіхолага Юнга, архетыпы генетычна рэгенеруюць архаічныя структуры “калектыўнага падсвядомага”, г.зн. з’ўляюцца апрыйёрнымі. Іначай кажучы, недзе ў закутках душы беларуса захаваўся вопыт папярэдніх пакаленняў, які пры пэўных умовах узнаўляецца падобна таму, як малекула РНК “счытвае” генетычную інфармацыю з малекулы ДНК.